

Данилишин Богдан Михайлович
д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України

Голова Ради з розміщення продуктивних сил України НАН України

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Розкривається сутність соціальної держави, важливість забезпечення при цьому балансу соціального й економічного компонентів у її розбудові. На основі здійсненого аналізу дається оцінка сучасного стану соціально-економічного розвитку в Україні, розкриваються причини, що його зумовили, та обґрунтовуються шляхи подальшого поліпшення.

Ключові слова: соціальна держава, соціально-економічний розвиток, соціальна сфера, соціальні пріоритети, динаміка розвитку, маргінальність.

Постановка проблеми. Побудова соціальної держави (а саме це проголосила Україна) передбачає необхідність переходу від техногенної до антропогенної цивілізації, де основною цінністю є не капітал, а людина. Перехідна економіка, яка сьогодні притаманна нашій державі, характеризується еклектичністю форм господарювання. Остання поєднує у собі виникнення нових елементів, іманентних розвиненим ринковими відносинами, і збереження колишніх елементів. Певною мірою це стосується і соціального її сегмента, соціальної сфери, функціонування якої впливає на якість людського капіталу. Інвестиції в нього стали особливо затребуваними економікою знань.

В цих умовах відбувається перенесення критеріїв економічної діяльності людства у сферу соціальної діяльності, а соціальна сфера стає найпріоритетнішою. Вона завойовує все більші позиції у розвитку економіки. Адже розвиток останньої є вирішальною у забезпеченні зростання ВВП, розвитку сфери матеріального виробництва.

Нині, за оцінками Всесвітнього банку, частка соціальної сфери у ВВП світу складає 68%. Є країни, де цей показник є значно вищим. Так, у Нідерландах він складає 72,0%, у Великобританії – 72,7, у Бельгії – 73,2, у Франції – 75,8, а у Люксембурзі – понад 80%¹.

Не дивлячись на те, що роль соціальної сфери у розвитку економіки України постійно зростає, її частка у ВВП є значно скромнішою. До речі, за цим показником (місцем соціальної сфери в економічному розвитку) країни світу поділяються на 4 групи. До першої групи відносяться країни з найбільш високим показником – понад 70% частки соціальної сфери у ВВП; другу групу складають країни, де ця частка коливається від 65 до 70%; у третій

¹ www.worldbank.org.

групі частка соціальної сфери у виробленому ВВП знаходиться на рівні 50–65%, а до четвертої групи відносяться країни з показником менше 50%. До цієї групи відноситься й Україна².

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань взаємозв'язку послуг і розвитку економіки звертались фахівці ще у 18–19 століттях. Серед них були відомі економісти: А. Сміт, Ж.-Б. Сей, А. Маршалл, Ф. Баста та інші. Уже тоді вони обґрунтовували зрушення економічного розвитку у бік соціальних* видів діяльності. Зокрема, Фішер і Клерк виділяють 3 сектори суспільного розвитку:

- первинний, пов'язаний з отриманням первинних ресурсів. Сюди відносять вони сільське господарство і добувну сферу;
- вторинний, який включає обробні види діяльності (обробну промисловість і будівництво);
- третинний, який включає види діяльності, пов'язані з наданням послуг.

Дотримуючись ідеї трьохсекторальної моделі соціально-економічного розвитку, У. Ростоу виділяє 5 етапів:

- перший (названий традиційним суспільством) характеризується високою питомою вагою сільського господарства у виробництві сукупного продукту;
- другий етап – це період суттєвого зростання економіки за рахунок активного впровадження у виробництво досягнень науки і техніки, розвитку торгівлі;
- третій етап характеризується промисловою революцією;
- четвертий етап – це етап швидкого зростання питомої ваги висококваліфікованої праці в усіх сферах економічного розвитку;
- п'ятий етап характеризується тим, що економіка повністю підпорядкована задачам особистого споживання і на перший план виходить соціальна сфера¹.

Метою статті є розв'язання проблем, головною серед яких є проблема балансу соціального й економічного компонентів з урахуванням того, що витрати, супроводжуючі впровадження неекономічних цінностей, нерідко передбачають деяку втрату ефективності виробництва, а розгортання економічних перетворень може мати не лише позитивні, але і негативні соціальні наслідки, а також розв'язання такої проблеми, як врахування і поєднання

² Балаева А., Предводителева А. Сфера услуг мировой экономике: тенденции развития // МЭ и МО, 2007. – № 3. – С. 23.

* Соціальний – це значить суспільний, направлений на розв'язання суспільного життя, покликаний стимулювати зростання громадянської відповідальності тих, хто попав у коло соціального обслуговування.

¹ Ростоу У. Политика и стадии роста. – М., 1973. – 465 с.

економічних інтересів різних верств населення і стимулювання їх готовності приймати участь у здійсненні економічних реформ.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід свідчить, що рівень розвитку соціальної сфери у значній мірі залежить від того, наскільки у цей процес включається держава, виділяючи на кожному етапі найпріоритетніші напрямки.

Аналізуючи дані таблиці, можна відмітити, що останнім часом соціальна сфера найдинамічніше розвивається (табл.1).

І не дивлячись на це, рівень життя населення, забезпеченість соціальними послугами в Україні невисокі. Середньомісячна заробітна плата найманих працівників складала у 2006 р. 1041 грн., а доходи 7888 грн. (на рік), обсяг реалізованих послуг у розрахунку на одну особу – 728 грн.

Таблиця 1

Динаміка основних показників економічного розвитку

Основні показники, млн. грн.	2002	2005	2006	2006 до 2002, %
Обсяг реалізованої продукції промисловості (у фактичних цінах)	229634,4	468562,6	551729,0	2,4 р.
Продукція сільського господарства	86784	92586	94895	109,3
Обсяг вироблених послуг	46400,5	92013,3	116350,6	2,5 р.
Обсяг реалізованих послуг	46971,0	95832,3	121835,5	2,6 р.

Джерело: статистичний щорічник України за 2006 рік. – К.: Консультант, 2007. – С. 105, 139, 293.

З розвитком соціальної сфери пов'язані зміни в структурі ВВП і в структурі зайнятості. Скажімо, у США частка зайнятих у цій сфері складає 78%, у Нідерландах і Люксембурзі – 77, у Канаді і Великобританії – по 75%. Останнім часом і в Україні простежуються зміни, що зумовлюють зростання зайнятості у виробництві послуг і зменшення у галузях матеріального виробництва (рис. 1).

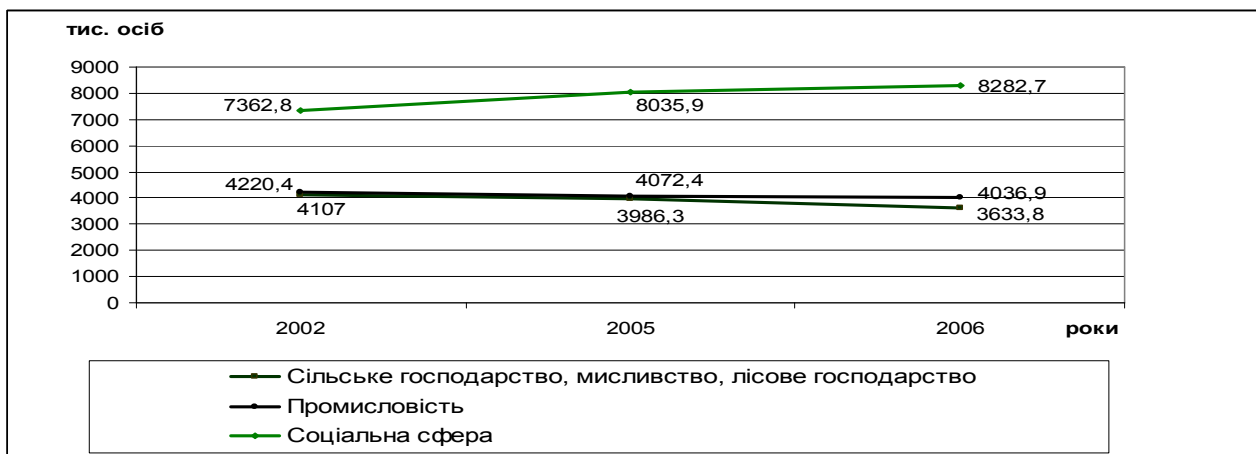

Рис. 1. Динаміка зайнятості за видами економічної діяльності

Водночас необхідно зазначити, що в останні 17 років розвиток соціальної сфери, як до речі, і всього матеріального виробництва, стримується рядом факторів. Серед найсуттєвіших варто виділити наступні: соціальні зміни, що відбулись у суспільстві, розвиток інформаційних технологій, глобалізаційні процеси, в які втягнута Україна, структурна перебудова економіки та ін. Сьогодні соціальна сфера України виходить на нові ринки, активно входить у стратегічні альянси, підвищується активність транснаціональних сервісних компаній. У цьому зв'язку соціальна сфера виходить на ринок широкого спектру інноваційних послуг, пов'язаних з інформаційними технологіями, новими способами комунікацій. Важливим чинником розвитку соціальної сфери в сучасних умовах є науково-технічний прогрес, структурно-технологічна перебудова матеріального виробництва. Науково-технічний прогрес знімає бар'єри при наданні послуг на відстані, стимулюючи розвиток міжнародного ринку послуг. Здійснена нами діагностика соціально-економічного розвитку показала, що для економіки в цілому, у тому числі й для соціальної сфери, високим є ступінь зносу основних засобів і виробничих комунікацій, втрата висококваліфікованого кадрового потенціалу, широкомасштабне затінення розвитку тощо.

Соціальна сфера – це досить значний сегмент економіки з розгалуженою і складною інфраструктурою, зі специфічними відносинами і зв'язками. Всесвітня організація торгівлі (ВОТ) виділяє понад 150 видів послуг, класифікованих у 12 секторів: ділові, послуги зв'язку, освітні, фінансові, охорони здоров'я, соціального забезпечення, туризму та мандрівок, організації дозвілля, культурних і спортивних заходів, транспортні та інші¹.

Останнім часом завдяки впровадженню нових форм торгового обслуговування швидко розширюється торговий простір. Цьому сприяє й удосконалення системи транспорту і комунікацій, розвиток ділових відносин між країнами тощо. Лідером у торгівлі послугами у світі є США, частка яких у світовому експорті та імпорті комерційних послуг досягає відповідно 14,6 і 12,2% (2005 р.).

Найпоширенішими є послуги торгівлі. Динамічно розвивається в Україні оптовий і роздрібний товарооборот (рис. 2).

Україна характеризується значним потенціалом для надання населенню торгових послуг, зокрема в області інформаційних технологій, у сфері транспорту, туризму, реклами, телекомунікаційних та інших видів. Інтеграція в світову торгівлю, в світовий торговий простір зачіпає широкий спектр послуг, серед яких перш за все виділяються фінансові, телекомунікаційні, медичні тощо.

¹ www.wto.org.

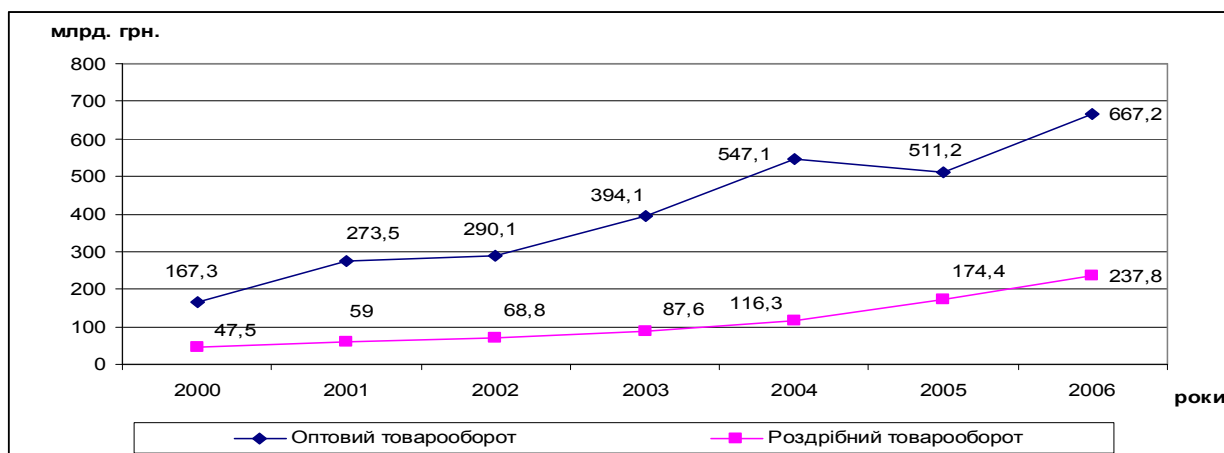

Рис. 2. Динаміка розвитку оптового та роздрібногo товарообороту, млрд. грн.

В цілому, попит на послуги торгівлі залежить головним чином від соціальних та економічних факторів, серед яких доходи населення, історично сформований спосіб життя; традиції суспільства; стереотипи споживацької поведінки. Важливу роль у сервісній діяльності в цілому і в торгівлі, зокрема, відіграє фактор часу, що дозволяє сформувати тимчасові переваги при виході на ринок з конкурентними умовами і, можливо, внаслідок утримання пальми першості.

В цілому, для сфер діяльності, які надають послуги, у тому числі торгівлі, характерним є високий освітній рівень, здатність легко вступати у взаємодію з представниками інших культур, їх толерантність, гнучкість, які є важливими при встановленні та підтримці ділових контактів.

У забезпеченні галузі такими кадрами важлива роль належить освіті. Високий рівень отриманих знань – це необхідна умова успішного соціально-економічного розвитку не лише суспільства в цілому, але і кожної галузі, зокрема, усіх сфер життєдіяльності людини. Щоправда, кризовий стан економіки 90-х років минулого століття негативно вплинув на розвиток освіти. Особливо це було помітно у першій половині зазначеного періоду, що зумовило значний відтік перш за все із вищої школи молодих і перспективних працівників. Нашаруванням проблем стала й несправедливість в оплаті праці, коли за одну і ту ж працю люди отримували різну оплату чи коли висококваліфікований спеціаліст за роботу отримував рівну чи меншу, ніж працівник низької кваліфікації. Останні через надзвичайно низьку заробітну плату у вищих навчальних закладах пішли працювати у бізнес, підприємницький сектор науки. Це дозволило їм отримати доходи, що забезпечували більш високий рівень життя, а також сприятливі умови для здійснення необхідних досліджень. У той же час це негативно позначилось на якості підготовки кадрів, на забезпеченості ними всіх галузей економіки, на ефективності останньої. Водночас важливою залишається потреба

в перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів, що відповідають потребам динамічного, стійкого та високоякісного економічного зростання. Особливо гостро стоїть проблема підготовки кваліфікованих робітників і спеціалістів для будівництва, сільського господарства, транспорту, житлово-комунального господарства тощо. А це потребує постійного вдосконалення структури навчальних закладів.

Сьогодні на ринку праці потреба в працівниках, здатних швидко адаптуватись до змінюваних умов і готових до постійного професійного вдосконалення. А це можливо за умов упровадження гнучких освітніх програм, побудованих у відповідності з потребами ринку праці. Тобто траєкторія професійної освіти може бути представлена як послідовність взаємопов'язаних станів професійних компетенцій (затребуваних ринком праці знань, умінь і навиків) індивіда протягом усього життя.

Тому забезпечення фінансування освіти у відповідності з нормативно-правовою базою є важливою передумовою поліпшення всієї соціально-економічної ситуації в країні.

Зміцнення та оновлення інфраструктури має бути притаманне й для культури та охорони здоров'я, які разом з освітою сприяють формуванню людського капіталу. Функціонування культури направлено на повне розкриття творчого потенціалу людини, випереджаючий розвиток якості людини, суспільного інтелекту по відношенню до зростання складності світу у відповідності зі змінами, що відбуваються в соціумі.

За останні 17 років відбулась деформація заробітної плати, яка, по суті, перетворилась у соціальну допомогу, що підтримує життєвий процес людини, не забезпечуючи навіть відтворення робочої сили.

Зниження життєвого рівня населення вплинуло на стан здоров'я населення, а також на зростання показника маргіналізації*. Населення стало споживати більше неякісних продуктів харчування. Як відомо, в умовах ринку попит визначає пропозицію. В Україні значно зросла доступність алкогольних напоїв, що й спровокувало їх споживання. Широка доступність алкоголю перетворює його в умовно-рефлекторний стимул для хворої популяції. Дослідження підтверджують, що симптоми тяги до спиртного загострюються, якщо людина попадає в обстановку, пов'язану з випивкою. Широка мережа торгових об'єктів, необмеженість (часова чи вікова), що реалізують алкогольні напої негативно впливають на стан здоров'я населення.

А тому, розвиток охорони здоров'я найближчим часом має бути направлено на наближення медичної допомоги до населення та поліпшення її якості шляхом збільшення місткості амбулаторно-поліклінічних закладів, довівши її найближчим часом до нормативної

* *Марганільність – це неповна «відповідність суспільству», розрив економічних, соціальних і культурних зв'язків, що співвідносяться з поняттями аномалії, відчуження та соціальна ізольованість; це втрата соціального статусу з попаданням на соціальне дно.*

(240 відвідувань за зміну у розрахунку на 10 тис. населення); повсюдний розвиток сімейної медицини. Особлива увага має бути приділена медичному обслуговуванню дітей, яке має бути забезпечено в багатопрофільних дитячих лікарнях.

Гострою соціальною проблемою залишається забезпеченість населення доступним і якісним житлом, не дивлячись на постійне зростання показника забезпеченості населення житлом (рис. 3).

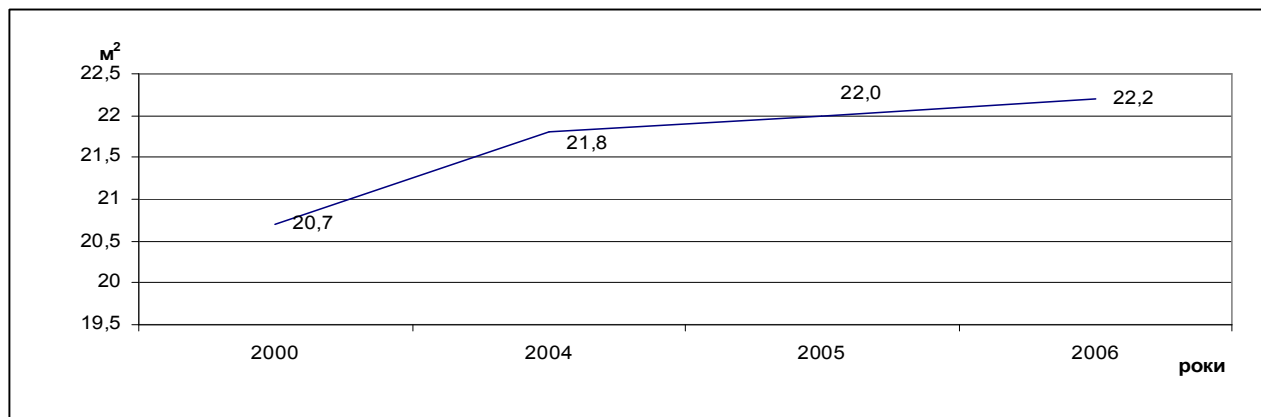

Рис. 3. Динаміка забезпеченості населення житлом, у середньому на одного жителя; м² загальної площі

Проте не слід забувати, що, по-перше, починаючи з 2001 р. до загальної площі включається площа лоджій, балконів, терас з коефіцієнтами: 0,5 для лоджій; 0,3 – для балконів і терас; по-друге, що в 2006 р. в експлуатації знаходилося 5,4 млн. м² ветхого та аварійного житлового фонду, в якому проживало 226,9 тис. осіб, а, по-третє, квартирна черга на поліпшення житлових умов складає 1300 сімей та однаків. У середньому за рік житло отримує 20 сімей, тобто 1,5% від загальної кількості тих, хто перебував на квартирному обліку. Значна частина населення не забезпечена водопроводом, центральним опаленням, каналізацією, гарячим водопостачанням. Це, в першу чергу, стосується жителів села і малих населених пунктів, більшості районних центрів тощо.

Прискорення вирішення проблеми забезпеченості населення житлом можливо як за рахунок будівництва нового, так і за рахунок реконструкції існуючого житла. Водночас має бути забезпечена цінова доступність. А це, в свою чергу, потребує розвитку будівельної індустрії, активізації іпотечного житлового кредитування, лізингової діяльності, субсидування відсоткових ставок по кредитах комерційних банків, залучення вітчизняних і зарубіжних інвестицій шляхом пільгового оподаткування.

Таким чином, враховуючи нинішній стан соціальної сфери, з одного боку, а з іншого – обмежені ресурсні можливості держави, доцільно виділити наступні соціальні пріоритети:

- загальні (пріоритети, що проявляються на рівні держави, міжнародних спільнот та угруповань);

- регіональні (проявляються на рівні регіонів – областей);
- галузеві (соціальні пріоритети підприємства, організації, окремої структури господарства);

- міжгалузеві (пріоритети окремої функціональної одиниці, різних сфер діяльності).

Соціальні пріоритети мають бути максимально наближені до економічних. Зростання економіки має орієнтуватись не лише на активізацію наявних, але і на створення нових виробничих потужностей, на оновлення основних засобів і залучення висококваліфікованої робочої сили.

Висновки. В сучасних умовах України до найважливіших соціальних пріоритетів слід віднести:

- розвиток і реалізація на новій технологічній основі систем тепло-, газо-, водо-, електропостачання, комунікацій та благоустрій населених пунктів;
- підвищення конкурентноздатності робочої сили, розвиток інформаційних систем; стимулювання впровадження інновацій, розвиток науково-дослідних структур;
- забезпечення умов для залучення інвестицій, створення нових робочих місць, бізнес-центрів та інкубаторів і підвищення доходів працівників соціальної сфери;
- розвиток людських ресурсів, соціальної інфраструктури, вдосконалення системи охорони здоров'я, забезпечення населення високоякісними медичними послугами; сприяння росту освітнього рівня, адаптація населення до потреб ринку праці, розширення можливості професійного навчання, підвищення кваліфікації працівників, надання допомоги населенню в освоєнні нових спеціальностей і навиків, заохочення участі жінок у трудовій діяльності, реалізація ініціатив по розвитку соціального капіталу;
- розвиток туристично-рекреаційної сфери, розширення можливостей для ефективного використання природних ресурсів з метою диверсифікації цього сегмента економіки тощо.

Механізм реалізації пріоритетів може бути різним – економічним, соціальним, екологічним, нормативно-правовим, адміністративним. Тобто, можуть бути використані різні інструменти та методи для досягнення вищезазначених пріоритетів. Водночас для реалізації даних пріоритетів необхідно в першу чергу розвивати ті сфери діяльності, які мають можливість сприяти наповненню бюджетів, забезпеченню структурної диверсифікації економічного і соціального розвитку, зростанню робочих місць і зайнятості. Все це сприятиме як економічному зростанню, так і підвищенню добробуту населення.

Список літератури

1. Кваснюк Б.Є. Держава і стратегія економічного та соціального прогресу // Економіка України: Стратегія і політика довгострокового розвитку. – К.: ін-т економ. прогнозув.; Фенікс, 2003. – С. 107 – 120.
2. Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектора економіки України. / Редкол.: Б.М. Данилишин (відп. ред.) та ін.; РВПС України НАН України. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 544 с.
3. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 роки) „Шляхом Європейської інтеграції” / Авт.кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

DANYLYSHYN B.M. SOCIAL PRIORITIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT.

The essence of the social state, importance of maintenance thus balance of social and economic components of its structure reveals. On the basis of the carried out analysis the estimation of a modern condition of social and economic development in Ukraine is given, the reasons which caused it reveal, and ways of the further improvement will locate.

Keywords: the social state, social and economic development, social sphere, dynamics of development, marginalism.

ДАНИЛИШИН Б.М. СОЦИАЛЬНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ.

Раскрывается сущность социального государства, важность обеспечения при этом баланса социального и экономического компонентов в ее перестройке. На основе осуществленного анализа дается оценка современного состояния социально-экономического развития в Украине, раскрываются обусловившие его причины и обосновываются пути последующего улучшения.

Ключевые слова: социальное государство, социально-экономическое развитие, социальная сфера, социальные приоритеты, динамика развития, маргинализм.